

Заедно с Паул Корня, Зоя Бушуленга, Йон Кицимия, наскоро починалия акад. Александру Дима, Михай Новиков и други автори на книгата „Модели, виждания, изгледи“ е сред онези румънски компаративисти-небългаристи, които са известни на нашата литературна общественост. Той съдейства за развитието на българистиката в своята родина, като подпомага литературоведи-българисти, поддържа творчески контакти с колеги от България и подкрепя публикуването на българистични изследвания в органите на Института за Югоизточна Европа.

Това безспорно определя една от положителните черти в поведението и компаративистичната култура на Александру Дучу, която познават и ценят много наши литературоведи, предимно балканисти от средното и по-младото поколение. Неговата нарастваща популярност у нас и въобще произтича от научните му приноси в областта на компаративистиката и румънската литературна история. През последното десетилетие, което в същност обхваща най-плодотворния период в досегашното му развитие, Александру Дучу публикува многобройни проучвания от такъв характер, а участието му в различни международни конференции, симпозиуми и конгреси е било за него повод за гостуване и в България. Сред най-значителните изследвания, които го утвърждават като учен, са книгите „Координати на румънската култура през XVIII в.“ (1969), „Проучвания за историята на румънската литература“ (1969), „Румънските хуманисти и европейската култура“ (1974), „Синтез и оригиналност в румънската култура“.

Към тях отнасям и новата книга „Модели, виждания, изгледи“, посветена изцяло на сравнителна проблематика. В нея авторът обединява две групи проучвания с обща методологическа основа и сходни изследователски задачи: сравнителното изучаване на националните култури в светлината на съвременни методологически постижения и румънската култура в контекста на националните и общоевропейските процеси. Първата група образуват студията „Модели, виждания, форми“, „Концептуални виждания и литературни структури. Пренасяне от XIX в.“ „Виждането на другия: изложението на пътешествениците“, „Взаимно възприемане: румънско-английски интелектуални връзки между двете световни войни“. Втората група съставят 15 по-малки по обем и критични в основата си статии относно актуални въпроси на компаративистиката, структурни особености и стилови направления в румънската култура главно през XVIII—XIX в.

Интерес за българската читател представляват проучванията от двете групи. На първо място ония от тях, в които авторът излага своето становище по принципиални въпроси на сравнителното литературознание и някои важни характерологични черти на румънската

култура през посочените периоди. От такава гледна точка вниманието ни привлича студията „Модели, виждания, форми“. В нея авторът се изказва критично за някои методологически насоки на компаративистичните изследвания, изтъква голямата заслуга на съвременното сравнително литературознание относно „премахването на барьерите на провинциализма“ (с. 8), повдига въпроса за моделите на културите и в тази връзка набелязва някои специфики в културната афирмация на югоизточноевропейските народи, включва любимата си тема за ролята на книгата с оглед на културните структури въобще и в румънската специално, подчертава онези „импулси“ в днешната компаративистика, които предопределят перспективата и очакваните резултати в тази област, застъпва се за съпоставително изследване на специфичното и общото в широкия контекст на интелектуалното развитие.

Нека след тази вътрешнотематична информация се приближим плътно до текста и някои от формулировките и решенията на румънския компаративист. Първостепенно значение за опознаване на неговото гледище има, струва ми се, схващането му за „стимулите“ в сравнителното литературознание. Александру Дучу пише: „В помощ на новите ориентации днес идват импулси най-малко по три линии. От страна на изследванията върху историята на менталитетите, които предложиха едно ново отношение между творчество и общност, между художник и общество, откроявайки докрай връзките от комплекса, съществуваш между възникването на културния акт (феномен) и последните му във времето. От изследванията за международните връзки. . . Накрая от областта на актуалния диалог на човека с машината, който извади наяве факта, че един от най-достойните за внимание аспекти на общуването, както изтъква Норберт Винер, „се разкрива тогава, когато разглеждаме света, съставен от модели“ (с. 9—10).

Верни са и трите посоки — те определят логиката и динамиката, с която новата компаративистика се развива като научна дисциплина. Предположените формулировки имат своето твърдо основание в теорията и практиката на марксистическото литературознание, а изследването на Н. И. Кондрат „Запад и Восток“ (М., 1972) показва между другото колко отдавнашна и нова в наши дни е идеята за стиловете и структурните модели, съставлящи света и единната световна култура.

Но не историята на този възглед в случая ни занимава. Категоричното му присъствие в книгата на Александру Дучу отразява съответното схващане на автора и е „ключов момент“ в неговите методологически постановки, търсения и конкретни разработки относно моделите и структурните белези на културите, взети като критерий и предмет на историко-сравнителен анализ. Той е прав и по същество подкрепя едно от ръководните

изисквания на съвременната марксистическа компаративистика, когато пише, че сравнителното изучаване на културите не трябва „да се простира само в рамките на схемата влияние — рецепция — паралелизъм, но да тръгне от друга система, именно от реконституирането на културните модели от всяко общество поотделно — така, както те се освобождават от структурите на писаната или фигуративната култура...“ (с. 10). И като говори за отношението на различни дисциплини към *модела*, пояснява още повече собственото разбиране по въпроса: „Тук имаме пред вид друг вид модел: онази схема, която насочва интелектуалната активност на определен колектив в даден момент. Този модел не е неизменяем... не е едно творение (измислица) на интерпретатора, какъвто не е и моделът, изработен от литературната критика. Културният модел се появява в края на едно внимателно предприето изследване, върху структурата на писаната култура, върху доминиращата литература в тази структура, върху ключовите концепции и духовните виждания в нея“ (с. 11). И още: „Културният модел може би ще бъде реконституиран в момента, в който се идентифицира духовната схема, доминирала през определена епоха; тази схема е била инспирирана от всекидневния живот и от същината на съществуващите тогава идеи, за да направлява впоследствие всекидневния живот и интелектуалното проучване. Следователно, докато не докоснем този субстрат, няма да говорим за модел“ (с. 13).

От такава методологическа позиция, чийто основен смисъл извиква принципно съгласие, Александру Дуцу отправя поглед върху отделни развойни линии в румънската и други национални култури, засяга в общ план ролята на интернационалните връзки и тяхното въздействие върху „социалните структури“, съсредоточава вниманието си сравнително повече върху някои литературни явления, поставя по интересен начин въпроса за „европоцентризма“ и широко употребяваното понятие „дух на века“. Авторът се изразява точно и ясно: „Не намираме никъде един „дух на века“, който пресъхва в една нощ блатното на застоя и прави да разцъфти наскъсената от шедьоври култура“ (с. 17).

Или предупредението му, че „отхвърлянето на европоцентризма не трябва да доведе до отричане на ролята, която Европа играе в света“ (с. 25). Уточняването е уместно, дори само като напомняне, тъй като не в една публикация понятието „европоцентризъм“ носи видимо отпечатъка на една произволна или научно неоправдана поза на методологическа правомерност. В други случаи пък то е застрашено от съпровождащата го тенденция към *изместване* на изследователските посоки, при което оборването на всеки континентален или просто регионален „изъм“ губи истинското си предназначение, защото оставя непопътната опасността доминацията на един тип влияния да се подменя с друг

тип влияния и така да се опростява представата за изграждането и взаимнообогатяването на културите, на литературните структури.

Плодотворни размисли и решения, които привличат и когато предизвикват несъгласие, откриваме също в студията „Концептуални виждания и литературни структури...“. На мен лично много ми допадат възраженията на автора срещу онази „чужда теза“ в румънската литературна история, която съществува въпреки частично или повече допълващите и изменящите ѝ мнения. Три са нейните опорни точки: „всички произведения от преди XIX в. са отнесени към старата литература, а към „модерната“ — отпечатаните през последната четвърт на века (т. е. хронологически); в отличие от написаните на кирилица произведения на латиница се отнасят към афирмацията на „модерната литература“ (т. е. филологически); външните влияния — 1830 г., когато Йон Илиаде Ръдулеску издава в свой превод „*Megafanii poetice*“ от Ламартин.

Разбира се, измеренията на тази „чужда теза“ изгубиха първоначалния си вид. Проучванията от последните две десетилетия разкриха в немалка степен вътрешната диалектика на процесите, вследствие на което представата за трите критерия се измени твърде много. И все пак възраженията на Ал. Дуцу са уместни и актуални, тъй като подпомагат оформянето и обосноваването на нови научни гледища.

Статията дава повод да се постави и друг въпрос.

Както в румънската литературна история, така и в историята на останалите балкански литератури днес се забелязва едно противоречие. През XIX в. и до Втората световна война без изключение литературната история тук приема като свой предмет анализа и оценката на цялата писана интелектуална продукция до средата на миналия век: художествени творби, исторически, педагогически съчинения, различните речници и разговорници, пътеписи и т. н. В този смисъл почти всяка литературна история не само обхваща в една или друга степен всички форми на общественото съзнание, но и проследява развитието им от позициите на обемната концепция за литературата, господствуваша през XVIII—XIX в. Литературната теория и критика на новата епоха се отграничиха по принцип от такова разбиране за литературата, но по правило и съвременните литературни истории разглеждат подробно „нехудожествената“ продукция на XVIII и отчасти на XIX в. Както знаем, днес тя е основен обект на съответните клонове на обществознанието, които в миналото не са били развити. Вследствие на това наблюдаваме *поставящи се* анализи на нехудожествените съчинения в историите на различните клонове на обществознанието. Историзмът на „Шкоала арделяна“ например или историзмът на Българското възраждане са предмет на еднакви по същество разработки в литературната и политическата история на

двата народа. Така е в областта и на педагогическата литература — у нас и в други страни. При това положение въпросът за началото на „модерната литература“, поставен и в статията на Александру Дуцу, не е ли свързан по същество с въпроса на *историческите и художествените* граници на новата литература? Да разграничим първите от вторите, да определим съдържанието на понятието *историческа граница*, да набележим съответните групи произведения — това означава да покажем многообразието на процесите и да анализираме литературните явления от позициите на модерната концепция за литературата, избягвайки съблазните на естетизма. В този смисъл историзмът на „Шкоола арделяна“ и въобще историзмът на Балканите от XVIII в. е сам по себе си показател за новата епоха и за историческите граници на литературата специално. Към такава постановка на въпроса водят с отделни свои особености познатите „народни книги“, чиито румънски контекст и профил Ал. Дуцу анализира и в други свои проучвания много подробно.

Представява интерес и мнението на Александру Дуцу за романтизма, изразено по-определено на с. 57: „Романтизмът е началото на една епоха на преобразования: той се дефинира в отношението си към миналото, тъй като отхвърля неокласицизма, който довежда до край посланието на Ренесанса и освен древността търси други съюзници; дефинира се обаче и с неговия успех, свързан с подкрепящите „школи“ и „движения“, специално с различната роля на фантазията... Благодарение тъкмо на различните интелектуални контакти и преди всичко на собствените традиции романтизмът придоби свои специфични черти във всяка култура.“ И като напомня за една позната класификация на западноевропейския романтизъм (H. H e n r y, H. R e m a k. *West European Romanticism. Definition and Scope in Comparative Literatur. Method and Perspective...*, 1973), авторът подчертава: „По своите структурни особености румънският романтизъм стои най-близо до испанския и италианския, т. е. „един романтизъм патриотичен, политически, практичен...“ Въпросите на романтизма изобиха и на румънския романтизъм специално са предмет на многобройни проучвания, оформени са и редица схващания, чрез които може да се проследят едни от главните и най-динамичните насоки в развитието на литературната наука от 60-те—70-те г. на нашия век и по-точно в развитието на марксистическото литературознание. Постигнатото отхвърли консервативните представи за романтизма и означава прелома в изясняването на неговата идейно-естетическа същност, на неговата многоотранна историко-литературна и социална роля.“

Привеждам тук мнението на Ал. Дуцу, разбира се, не като повод за концептуални съпоставяния и възможни реплики... Главното в намерението на автора е било да маркира вътрешната връзка на романтизма с

идеята за моделите и структурите на литературните процеси, което е и правилно.

Значението на застъпването от Ал. Дуцу схващания относно „моделите“ и „структурите“ се откроява особено ярко в онези части на труда, които са посветени на взаимотношенията или на отделни течения и явления в румънската литература. В тях той е повече конкретен и обосновава теоретичните си виждания с изследвани от него особености на литературните и общокултурни процеси.

Например становището му по въпроса за мястото на формулата *влиание* — *рецепция* в сравнителното изучаване на даден предмет — национални литератури или отделни явления и дори произведения. Той пише: „За да се разбере логиката, благодарение на която диалогът между две култури е блокиран или усилен, не е достатъчно да се инвентират познанията, които имат един за друг двата партньора... Важно е да потвърдим какво се е знаело за „другия“ в даден момент и какво е очаквал рецептирашият от своя партньор, но с това правим само първата крачка и не повече. Трябва по-нататък да установим „ключовите концепции“ и „доминиращите виждания“ в културата на всяко общество, за да претеглим във вижданията „на другия“ дозата на „възхитата или на оттеглянето“ (с. 69).

Пътищата на това „по-нататък“ към „ключовите концепции“ и „доминиращите виждания“ са различни. Всички те обаче остават само възможност, ако липсва обемната информация за историческа развой, идейната динамика и структурата на „партньорите“, т. е. на сравняваните величини. Доколку това е така, показва и рецептираната книга. Нейният автор притежава широка и разнородна информация — от библиографски уточнените факти за издаването у една книга „до теоретичните дискусии и обобщения по централни методологически проблеми на литературната наука. Този богат „интериор“ тласка напред хоризонтите на неговото изследване, като свързва собствените му разсъждения и заключения с общата постановка на разработваната проблематика. Освен в отбелязаните вече глави така е в частите „Виждането на другия: изложенията на пътешествениците“, „Виждането на човека-екземпляр...“, „Взаимно възприемане“... както и във втория дял на книгата.

Макар и да не засягат пряко интересите им, отделни български компаративисти биха спечелили, ако се запознаят по-отблизо например с проучването на Ал. Дуцу за румънско-английските културни взаимотношения. От една страна, за да поставят на критична преценка възможностите на застъпления тук „панорамен“ подход — авторът обхваща главните сфери на „взаимния диалог“ и неговата еволюция във времето, без да проследява подробно отражението му в двете национални култури. От друга страна, поради очертаните в определена степен тематични координати, познаването на едни от които може

да се окаже нужно за сравнителната оценка на сходни тенденции в българо-английските или английско-балканските културни отношения.

Все от такава гледна точка ще обърнем внимание и върху критичната статия за барока в румънската култура, като цитирам от нея важни за нас твърдения: „Дискусията относно бароковите елементи в нашата култура — четем на с. 155, — която се разгоря през последните години, придоби един особено интересен характер: докато изследвачите на западните култури идентифицираха барока най-напред в изобразителните изкуства и после в литературата, в нашата култура този процес на прегрупиране на фактите... завърши обратно. Най-напред се говори за барок в стиховете на Доситей и в прозата на Кан-такузин, а впоследствие — за наличието на барок в архитектурата, гравюрата и живописата през XVII—XVIII в.“ И още, като се съгласява с Дан Хариа Мазилу, един от изследвачите на същия проблем и автор на книгата „Барокът в румънската литература през XVII в.“ (Букурещ, 1976 г.), А. Дуцу пише: Барокът не е една възвишена форма, която се носи над текстовете или конструкциите, оставяйки да бъде видена даже и ако се установи (кацне) на Хиерещи; следователно за барок в румънската литература не би могло да се говори... (с. 157). Истина е, че ние нямаме, така да се каже, Ренесанс и че при нас литературата утвърждава автономията си по-бавно... (с. 158). На сегашния етап на изследване може да се твърди, че художествената литература започна да се обособява в периода на румънския хуманизъм през втората половина на XVII и началото на XVIII в., тогава, когато се извърши първото масивно разно-

образяване на интелектуалните занимания в нашата култура. Това обособяване (утвърждаване) не бе чуждо на барока, спрямо който се ориентира нова група от произведения под тласък на преобразованията във формата „postbizantina“ и на постигнатото привличане от европейското движение на идеята“ (с. 165).

Приведените пасажии ни поставят във връзка с една наистина разгорещена дискусия от предходното десетилетие по въпросите на барока в румънската литература. Спомним ли се, че по същото време темата за барока бе оживено разисквана в българската наука и въобще в Югоизточна Европа, ще видим в по-голяма пълнота отправните точки и сравнителните аспекти на предприетите тогава проучвания. Впрочем до такъв резултат в по-широк план води нашето запознаване със схващанията на Ал. Дуцу по застъпени в книгата му актуални въпроси на компаративистиката и румънската литературна история. Трудно може да се предвидят крайните постижения в еволюцията на възгледа за „културните модели и структури“, подготвена днес в голяма степен от многобройните (стари и нови) проучвания за взаимодействията между отделните национални култури. Безспорното засега е, че той се развива успоредно с другите основни насоки на сравнителното литературознание и стимулира осъществяването на главната му задача — написването на една обща и сравнителна история на световните литератури, освободена от провинциализма и елитизма, от идеологическите предразсъдъци и методологическите ограничения на създаването в миналото „модели за такава история“.

Илия Конев